

نگاهی به نرم افزار

دانشنامه

علیهم السلام

اهل بیت در منابع اهل سنت

احمد اکبری
aakbari@noornet.net

اشاره

اهل بیت پیامبر گرامی اسلام (ص)، پیوسته مورد احترام و سفارش آن حضرت و سایر معصومان (ع) بوده‌اند. گفته‌های پیامبر و امامان در این باره، در منابع حدیثی شیعه و سنی گرد آمده است. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در جدیدترین محصول نرم‌افزاری خود، ارائه مهم‌ترین منابع اهل سنت درباره فضایل و مناقب اهل بیت (ع) را در دستور کار خود قرار داده و با واکاوی تعدادی از این منابع، درختواره‌ای از فضایل را تدوین نموده و در قالب یک نرم‌افزار با عنوان «دانشنامه فضایل اهل بیت (ع) در منابع اهل سنت» ارائه نموده است. این برنامه می‌تواند بخشی از کارهای پژوهشی در این باره را توسعه بخشد و پژوهشگران را در گسترش فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی یاری رساند. کلیدواژگان: اهل بیت، فضایل، منابع اهل سنت.

مقدمه

در قاموس واژگان اسلامی، خاندان پاک پیامبر گرامی اسلام (ص)، اهل بیت ایشان خوانده می‌شوند. آموزه‌های قرآنی و کلمات نورانی معصومان (ع)، جایگاه بلندی برای خاندان رسول اکرم (ص) معین کرده‌اند. گواه این سخن، آیات متعدد و روایات بی‌شماری است که در صدد معرفی اهل بیت (ع) و شمارش فضایل و مناقب آنان برآمده‌اند. در قرآن کریم شأن و فضیلت خاندان پیامبر اکرم (ص) در آیات مهمی چون آیه: تطهیر (احزاب، ۳۳)، مباحله (آل عمران، ۶۱)، صادقین (توبه، ۱۱۹) و مودت (شوری، ۲۳) بیان شده است. پیامبر گرامی اسلام (ص) نیز اهل بیت خویش را در کنار قرآن به عنوان دو همراه پس از خود به ودیعت نهاده است تا مسلمانان با تمسک به آن دو، از ضلالت‌رهایی یابند. حدیث ثقلین (قمی، ۱۴۰۴: ۲، ۴۷۷؛ حموی جوبینی، ۱۳۹۸: ۲، ۱۴۷)، حدیث سفینه (طوسی، ۱۴۱۴: ۶۰؛ قندوزی، ۱۴۲۲: ۱، ۹۳) و یا حدیث منزلت (کلینی، ۱۴۰۷: ۸، ۱۰۷؛ مسلم، ۴، ۱۸۷۳، ح ۲۴۰۸)، از جمله بیانات پیامبر گرامی (ص) در شأن و فضیلت این خاندان مطهر است. فضایل اهل بیت (ع) از زبان خود معصومان (ع) نیز بیان شده است. صفحاتی از کتاب‌های حدیثی شیعه، به بیان روایاتی اختصاص

۲۸

راه‌آورد نور
فصلنامه اطلاع‌رسانی، آموزشی
و مطالعاتی زبان‌های علوم اسلامی

۶۶

دارد که معصومان (ع) خود، فضایل و مناقب خاندان پیامبر (ص) را تبیین نموده‌اند. (کلینی، ۱۴۰۷: ۱، ۱۶۸) از زمان حضور معصومان (ع) و پس از آن، محدثان و نویسندگان شیعه و سنی که سعی در تنظیم و ثبت میراث حدیثی پیامبر و امامان (ع) داشته‌اند، بخشی از میراث مکتوب حدیثی را به نقل مناقب و فضایل اهل بیت (ع) اختصاص داده‌اند که هر یک بر اساس سلیقه خویش، نوع خاصی از نگاشته‌ها را به دست داده‌اند. این‌گونه کتاب‌ها، برخی با هدف گردآوری مناقب فقط یک فرد یا بیشتر و یا اصحاب کساء، و برخی نیز درباره تمامی ائمه دوازده‌گانه (ع) نگاشته شده است.

مناقب و فضایل اهل بیت (ع)، علاوه بر فریقین، نویسندگان و صاحب‌نظران غیرمسلمان را نیز به تعریف و تمجید واداشته است؛ برای نمونه، می‌توان به آثاری مانند: «الأمم علی (ع) صوت العدالة الأنسانیة» نوشته جرج جرداق، «الأمم علی بن ابی طالب (ع)» نوشته عبدالفتاح عبدالمقصود، «امام علی (ع)، خورشید بی‌غروب»، نوشته محمد ابراهیم سراج و «علی (ع)، فراسوی ادیان» نوشته کریم‌خانی صمدانی، مراجعه کرد.

دانشنامه فضایل اهل بیت (ع)

مرکز تحقیقات کامپیوتری که پیشگام در داده‌پردازی علوم اسلامی است، از همان ابتدا همت خود را بر تولید محصولاتی بنا نهاد که مروج فرهنگ و معارف قرآن و اهل بیت (ع) باشد. بر این اساس، علاوه بر برنامه‌های قرآنی و تفسیری، در راستای معرفی اهل بیت (ع) و سیره و سخنان ایشان، نرم‌افزارهایی چون: «جامع الأحادیث» را برای ارائه متون حدیثی اهل بیت (ع)، «دانشنامه نبوی» و «سیره معصومان (ع)» را برای ارائه سیره و زندگی معصومان (ع) و «نور الولاية» را برای تبیین ولایت و امامت و بیان فضایل اهل بیت (ع) تولید نمود و در اختیار علاقه‌مندان به این موضوع قرار داد. اینک در جدیدترین محصول خود، یعنی «دانشنامه فضایل اهل بیت (ع) در منابع اهل سنت»، تمرکز خود را بر نقل روایات فضایل و مناقب پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع)، معطوف داشته است.

شایسته است، بدانیم کتاب‌هایی از اهل سنت که به تاریخ، فضایل و مناقب اهل بیت (ع) پرداخته‌اند، بیش از هزار عنوان است که محقق گرانقدر، آیت الله سید عبدالعزیز طباطبایی، کتاب‌شناسی ۸۵۶ عنوان از آنها را در کتاب «اهل البیت (ع) فی المکتبة العربیة» گرد آورده است.

تولید این نرم‌افزار، اقدامی است در جهت اطاعت از دستور پیامبر اکرم (ص)، در لزوم مودت و پیروی از اهل بیت پاک آن حضرت است که به طور مکرر سفارش به حفظ حرمت ایشان نموده (مسلم، ۱۸۷۳: ۴، ح ۲۴۰۸) و اجر رسالت خود را فقط در مودت و محبت ذوی القربی (شوری: ۲۳) بیان داشته‌اند.

در میان شیعیان، کتاب‌ها و نوشته‌های بسیاری برای بیان فضایل اهل بیت (ع) نگاشته شده است؛ اما این دانشنامه، تنها به استخراج مطالب و منابع از کتب اهل سنت پرداخته است و از میان کتاب‌هایی که تعلق به نویسندگان شیعی دارد، تنها به استفاده از نگاشته‌هایی که به گردآوری و دسته‌بندی روایات

اهل سنت همت گمارده‌اند، اکتفا شده است. دانشنامه فضایل اهل بیت(ع) در منابع اهل سنت، یک نرم افزار تخصصی است که علاوه بر ارائه درختواره فضایل، دارای کتابخانه‌ای است که کلیه امکانات نمایش و جست‌وجوی مرسوم در برنامه‌های نور را در خود جای داده است. مخاطبان اصلی این برنامه، طلاب، اساتید و پژوهشگران حوزه و دانشگاه در موضوعات تاریخ، حدیث و سیره معصومان(ع) هستند. بر این اساس، منابع مورد استفاده و نیز نوع دسته‌بندی مباحث، با توجه به همین سطح از مخاطب تهیه و ارائه شده است؛ هرچند ممکن است بخش‌هایی از برنامه به تناسب، مورد استفاده سایر مخاطبان نیز قرار گیرد. مهم‌ترین هدف تولید این نرم‌افزار، آسان‌سازی دسترسی پژوهشگران به منابع و محتوای آن است. با این حال، برخی اهداف دیگر هم برای تولید آن متصور است؛ از جمله:

- زمینه‌سازی برای آشنایی مسلمانان با فضایل و مناقب اهل بیت(ع)؛
- تبیین فضایل اهل بیت(ع)، به‌ویژه امامان شیعه از طریق منابع اهل سنت؛
- نشر، احیا و اطلاع‌رسانی از منابع اهل سنت در این موضوع؛
- مقابله با افکار و عقاید وهابیت و پاسخگویی به شبهات آنان در این زمینه.

از آنجا که پس از رحلت پیامبر گرامی اسلام(ص) همواره عده‌ای با انگیزه‌های متفاوت در صدد کتمان حقایق درباره اهل بیت(ع) ایشان بوده‌اند و با توجه به اینکه در قرن‌های اخیر، فرقه وهابیت، بنای خود را بر محو آثار و فضایل آن بزرگواران و مبارزه با معارف نورانی آنان گذاشته، جمع‌آوری و اطلاع‌رسانی از منابعی که فضایل اهل بیت(ع) را از زبان علمای اهل سنت بیان می‌دارد، گامی مهم در جهت آشنایی سایر مسلمانان با اهل بیت(ع) و خنثانمودن توطئه وهابیان می‌باشد.

منابع و محتوای برنامه

منابع پیش‌بینی شده برای ارائه در این برنامه، بسیار بیشتر از مقداری است که اکنون در تولید نهایی این محصول ارائه شده است. بخش قابل توجهی از کتاب‌ها، به دلیل مشکلات موجود در مالکیت معنوی منابع و نیز زمان‌بر بودن فرایند تایپ، تصحیح و غنی‌سازی و در نتیجه طولانی‌شدن زمان ارائه برنامه، از آنها صرف نظر شده و در مورد آنها به تکمیل نرم‌افزار در نسخه‌های ارتقایی و یا بسته‌های به‌روزرسانی، بسنده شده است.

در حال حاضر در این نرم‌افزار، مجموعاً ۸۵ عنوان کتاب در ۲۳۶ جلد، مرتبط با فضایل و تاریخ اهل بیت(ع) از منابع اهل سنت ارائه شده است. این تعداد از منابع، در دسته‌های ذیل تقسیم می‌شوند:

- سرگذشت و فضایل امیرالمؤمنین(ع)؛
- سرگذشت و فضایل اهل بیت(ع)؛
- اخبار و فضایل امام مهدی(ع)؛

برفی از اهداف تولید این نرم‌افزار، عبارت است از: زمینه‌سازی برای آشنایی با فضایل و مناقب اهل‌بیت(ع)؛ تبیین فضایل اهل‌بیت(ع)، به‌ویژه امامان شیعه از طریق منابع اهل‌سنت؛ نشر، امیا و اطلاع‌رسانی از منابع اهل‌سنت در این موضوع؛ مقابله با افکار و عقاید وهابیت و پاسفگویی به شبّهات

- جوامع حدیثی اهل‌سنت؛

- گردآوری‌های شیعه از احادیث اهل‌سنت.

بخش مهم دیگر این برنامه، دانشنامه است که ۳۳ عنوان از منابع انتخابی، به درختواره فضایل و مناقب اهل‌بیت(ع) متصل شده‌اند. در این دانشنامه، بیش از ۲۳۰۰ موضوع استخراج شده که ارتباط بین موضوعات و متن برقرار گردیده است.

بخش‌های مختلف برنامه

این برنامه مانند سایر نرم‌افزارهای نور، دارای بخش‌های مختلفی است که هر یک برای دسته‌ای از نیازهای کاربران، طراحی و ارائه شده است.

۱. دانشنامه

مهم‌ترین بخش این برنامه، دانشنامه است که سهم چشمگیری از زمان و هزینه تولید نرم‌افزار را به خود اختصاص داده است. برخی از مهم‌ترین کتاب‌هایی که داده‌های پژوهشی از آن‌ها استخراج گردیده و سپس، در درختواره به آن‌ها متصل شده است، عبارت‌اند از:

صحیح بخاری، صحیح مسلم، سنن نسائی، سنن ترمذی، سنن ابی‌داود، سنن ابن‌ماجه، مسند احمد ابن‌حنبل، الریاض النضره فی مناقب العشرة و ذخائر العقبی فی مناقب ذوی‌القربی محب‌الدین طبری، الذریة الطاهرة دولابی، الکشاف زمخشری، تفسیر ثعلبی، مناقب خوارزمی و تاریخ مدینه دمشق.

همان‌طور که اشاره شد، در این قسمت، درختواره فضایل ارائه شده است که خود به دسته‌های زیر تقسیم می‌شود:

- اهل‌بیت(ع) به چه کسانی گفته می‌شود؟

- مناقب و مقامات اهل‌بیت(ع) در قرآن؛

- حقوق الهی اهل‌بیت(ع) در قرآن و سنت؛

- اهل بیت (ع) در آرا و نگاهها؛

- فضایل در سیره عملی اهل بیت (ع).

هریک از این شاخه‌های اصلی، خود به شاخه‌های فرعی دیگر منتهی می‌شوند که در مجموع بیش از ۲۳۰۰ موضوع را در خود جای داده است. کاربر با مرور درخت موضوعات و مشاهده موضوع مورد نظر، می‌تواند فهرست و نشانی منابع متصل به موضوع را مشاهده کند و در صورت تمایل، جایگاه مطلب را در کتاب مشاهده نماید.

نکته قابل توجه، آن است که در بخش دانشنامه در کنار نسخه متنی کتابها، قابلیت مشاهده نسخه تصویری منابع متصل به درخت دانشنامه نیز فراهم آمده است.

مهم‌ترین ویژگی این بخش از برنامه، آن است که محقق را در مسیر دستیابی به موضوعات مورد نظر خود یاری می‌رساند. با استفاده از این قسمت، کاربر علاوه بر اینکه به راحتی، به جایگاه مطالب و موضوعات در میان منابع، دست پیدا می‌کند، از وجود موضوعات و مباحثی که احیاناً در مسیر تحقیق خود از آنها بی‌اطلاع بوده یا در مواجهه نخست از آنها غافل بوده نیز مطلع می‌گردد.

قابلیت مهم دیگر، این است که در قسمت جست‌وجو، امکان کاوش در موضوعات و ریزموضوعات درختواره فضایل فراهم است. از آنجا که درخت فضایل و همه موضوعات آن، توسط محققان و متخصصان مرکز و با توجه به محتوای کتاب‌های مورد نظر تهیه شده است، عناوینی که برای شاخه‌های اصلی و فرعی این درخت معین شده‌اند، دقیق بوده و جست‌وجوی در آنها می‌تواند راهبرد خوبی برای زوایای مختلف یک پژوهش باشد.

۲. کتابخانه

کتابخانه این برنامه، متن کامل ۸۵ عنوان کتاب در ۲۳۶ جلد از منابع مرتبط با فضایل و مناقب اهل بیت (ع) از کتاب‌های اهل سنت را دربردارد. برنامه به صورت پیش‌فرض، فهرست همه منابع را در اختیار کاربر گذاشته است. همه این کتاب‌ها، در دسته‌های کلی پنج‌گانه هم طبقه‌بندی شده‌اند. افزون بر این، کاربر می‌تواند دامنه جدیدی از کتاب‌ها را انتخاب و برای خود میز پژوهشی جداگانه‌ای ترتیب دهد. یک میز پژوهشی می‌تواند از یک کتاب تا هر تعداد کتاب را دربرگیرد.

در قسمت کتابخانه، امکان فیلترکردن منابع بر اساس: زبان، پدیدآورندگان و دوره‌های زمانی هم وجود دارد. هریک از این فیلترها می‌توانند در همدیگر ادغام نیز بشوند تا فهرست دقیق‌تری از منابع مورد نظر کاربر را استخراج و پیش روی او قرار دهد؛ مثلاً کاربر می‌تواند ابتدا کتاب‌های برنامه را به منابع مربوط به موضوع «سرگذشت و فضایل امیرالمؤمنین (ع)» محدود کند و بعد، این منابع را به قرن سوم محدود سازد و حتی در قرن سوم مؤلف یا مؤلفان خاصی را در دامنه مورد نظر خود قرار دهد تا دقیق‌ترین فهرست از منابع برای او نمایش داده شود. از ویژگی‌های مهم نمایش کتاب که پیوسته مورد نیاز و اقبال کاربران قرار گرفته است، ارائه مشخصات نسخه کتاب یا همان شناسنامه کتاب و نیز معرفی کتاب و مؤلف کتاب است که در این برنامه هم مانند سایر برنامه‌های نور، در قسمت کتاب‌شناسی برنامه، قابل مشاهده است.

۳. جست‌وجو

این برنامه از یک موتور جست‌وجوی پیشرفته برخوردار است که علاوه بر جست‌وجوی ساده در محتوای منابع، امکان جست‌وجوی پیشرفته به شکل‌های مختلف را فراهم نموده است. امکان انجام جست‌وجوهای ترکیبی میان واژه‌ها و عبارات، قابلیت پالایش نتایج جست‌وجو بر اساس کتاب، پدیدآور و زبان، انعطاف در برابر پیشوند و پسوند کلمات، امکان محدودکردن جست‌وجو به عناوین مطالب، آیات، روایات و اشعار موجود در متون، قابلیت محدودکردن جست‌وجو به اجزای مختلف محتوای هر کتاب مانند: فهرست، متن‌ها، پاورقی‌ها و مقدمات کتاب‌ها و مطالب مقدماتی غیر از سخن مؤلف و

نیز امکان جست‌وجو در موضوعات و ریزموضوعات درختواره فضایی، از جمله امکانات مهم در قسمت جست‌وجوست.

۴. امکانات پژوهشی

نظر به اینکه مخاطبان این برنامه متخصصان و پژوهشگران هستند، تمام محتواها و منابع و نیز امکاناتی که ارائه شده، مطابق نیاز مخاطبان هدف آن در نظر گرفته شده است. منظور از امکانات پژوهشی، قابلیت‌هایی است که محقق را در طول پژوهش خود یاری می‌نماید و مسیر تحقیق را برای وی هموار می‌سازد.

البته حقیقت آن است که تمام مطالب پیشین، به ویژه بخش‌های «دانشنامه» و «جست‌وجو»، از مهم‌ترین امکانات پژوهشی این برنامه به شمار می‌آیند. علاوه بر این، موارد ذیل را می‌توان از جمله امکانات پژوهشی برنامه به شمار آورد:

– امکان ایجاد میز پژوهشی و محدود کردن جست‌وجوها و فعالیت‌های درون برنامه به قفسه کتاب‌های مورد علاقه؛

– ارائه قرآن و امکان جست‌وجو در قرآن در کنار برنامه؛

– ارائه چند دوره لغت‌نامه با قابلیت جست‌وجو و ارتباط با متن؛

– امکان رنگی کردن، نمایه‌زنی و حاشیه‌نویسی متون مورد نظر؛

– امکانات متنوع در محدودسازی جست‌وجو برای دستیابی به دقیق‌ترین نتایج مورد نظر؛

– امکانات متنوع در نمایش و چیدمان نتایج جست‌وجو؛

– امکان دسترسی به موضوعات

و ریزموضوعات دانشنامه فضایی

اهل‌بیت(ع) از طریق درختواره یا

از طریق جست‌وجو در عنوانین؛

– دسترسی به ابزار پژوه‌نگار جهت

یادداشت‌برداری از کتاب‌های

برنامه و ساماندهی آنها؛

– امکان یادداشت‌برداری

و انتقال متون مورد نظر

به برنامه‌های دیگر، مانند

ویرایشگر MS-Word؛

– امکان ارتقای برنامه از طریق

اینترنت.

کتابخانه این برنامه، متن کامل ۸۵ عنوان کتاب در ۲۳۶ جلد از منابع مرتبط با فضایل و مناقب اهل‌بیت(ع) از کتاب‌های اهل‌سنت را دربردارد. همه این کتاب‌ها، در دسته‌های کلی پنجه‌گانه طبقه‌بندی شده‌اند. کاربر می‌تواند دامنه جدیدی از کتاب‌ها را به‌دلفواه انتخاب کند و برای فود میز پژوهشی جداگانه‌ای ترتیب دهد. یک میز پژوهشی می‌تواند از یک تا چند کتاب را دربربگیرد

خاتمه

این برنامه، سعی نموده با شناسایی منابعی که تمام یا بخشی از آنها به ذکر فضایل و مناقب اهل بیت (ع) اختصاص یافته است، مطالب را گردآوری نموده و از این طریق، علاوه بر ترویج و گسترش این فضایل در جامعه، نظر اساتید فن و پژوهشگران را به انبوه اطلاعات پراکنده در میان منابع، معطوف دارد. منابع گردهم آمده در این نرم افزار و نیز غنی سازی های انجام شده در قسمت دانشنامه و درختواره ای که برای فضایل و مناقب اهل بیت (ع) ارائه شده، می تواند نقش بسزایی در شناسایی موضوعات پژوهشی و محورهای جدید برای تدوین مقالات علمی ایفا کند. دانش پژوهان رشته های علمی مرتبط با موضوعات این برنامه، می توانند در مراحل مختلف: شناسایی موضوع پایان نامه، شناسایی منابع، تدوین طرح تحقیق و حتی در گردآوری مطالب و فیش برداری از منابع مورد نظر، از این نرم افزار استفاده کنند. در پایان، یادآوری این نکته لازم است که آنچه در این برنامه از مناقب خاندان پیامبر اکرم (ص) گرد هم آمده و بر محور درختواره ای با همین عنوان ارائه گردیده است، تنها بخشی از محاسن و کمالات اهل بیت (ع) است که دست اندرکاران برنامه با توجه محدودیت های مختلف، آنها را گزینش و ارائه کرده اند. ■

آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. حموی جوینی، ابراهیم بن محمد. ۱۳۹۸. فرائد السمطين. بيروت: مؤسسة المحمودی.
۳. الطباطبائی، سید عبدالعزیز. ۱۴۱۷. أهل البيت (ع) فی المكتبة العربية. قم: مؤسسة آل البيت (ع) لإحياء التراث.
۴. الطوسی، محمد بن الحسن. ۱۴۱۴. الأمالی. قم: دار الثقافة، أول.
۵. القمی، علی بن ابراهیم. ۱۴۰۴. تفسیر القمی. قم: دار الكتاب، سوم.
۶. قندوزی، سلیمان بن ابراهیم. ۱۴۲۲. ینابیع المودة لذوی القربی. قم: دار الأسوة للطباعة والنشر.
۷. الكلینی، محمد بن یعقوب. ۱۴۰۷. الکافی. تهران: دار الکتب الاسلامیه، چهارم.
۸. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی. ۱۳۹۷. نرم افزار «دانشنامه فضایل اهل بیت (ع) در منابع اهل سنت». قم.
۹. مسلم بن حجاج. ۱۴۱۷. صحیح مسلم. قاهره: دار الحدیث.